

Er was eens...

Een beeldschone prinses. Of een arme molenaar, een koning en/of kikker. In een land hier ver vandaan (maar in de film lijkt het vaak verdacht veel op midden-Duitsland). Die zwaar op de proef wordt gesteld door allerhande betoveringen, door slechteriken uitgesproken. Ondanks alle tegenslagen loopt het ternaauwernood goed af met de arme drommel, en ze leefden nog lang en gelukkig. Zomaar een verhaaltje? Zeker niet! Door sprookjes weten wij dat je niet mag liegen, altijd naar je ouders moet luisteren en bang moet zijn voor stiefmoeders!

Sneeuwwitje en de zeven dwergen, Assepoester, Repelsteeltje en Vrouw Holle, wie kent ze niet? Hele volksstammen zijn opgegroeid met deze sprookjes, menig levensles is erdoor overgebracht. Want in de volksvertellingen vol magie en fantasie zit altijd een moraal 'verborgen'. Tussen aanhalingstekens ja, want soms ligt die er als een ondoordringbaar dikke saus overheen. In vroeger tijden werden deze verhalen mondeling overgeleverd. Totdat ze werden opgetekend door onder meer de Fransman Charles Perrault (die sprookjes als Assepoester, De gelaarsde kat, Doornroosje en Roodkapje neerpente in zijn beroemde boek *Sprookjes van Moeder de Gans* in 1697), de gebroeders Grimm uit Duitsland (die in 1812 hun eerste verzameling sprookjes met onder meer Rapunzel, Vrouw Holle en Repelsteeltje wisten te publiceren in hun boek *Kinder- en Huissprookjes*) en de Deen Hans Christian Andersen (die zijn eerste verzameling sprookjes in 1835 onder de titel *Sprookjes, aan kinderen verteld* uitbracht, waaronder *De prinses op de erwt*, *De nieuwe kleren van de keizer* en *Het meisje met de zwavelstokjes*).

Andersen vs Grimm

Wereldwijd werden en worden sprookjes verzonnen, verteld, aangepast en opgeschreven. Maar het zijn vooral die van de gebroeders Grimm en Hans Christian Andersen die wij allen zo goed kennen. We zijn gewend ze op een hoop te gooien, maar er zijn grote verschillen tussen de sprookjes die zij optekenden (en de mensen die zij waren). De onafscheidelijke broers Jacob en Wilhelm Grimm kwamen uit Duitsland, Hanau om precies te zijn, en hadden in eerste instantie een linguïstische belangstelling voor de volksprookjes uit hun omgeving. Ze waren taalwetenschappers en deden onderzoek naar de taalgeschiedenis van hun land. De sprookjes moesten worden bewaard voor het nageslacht, vonden ze, en ze begonnen ze te verzamelen. Bijzonder is dat ze niet alleen schriftelijke sprookjes verzamelden, maar juist ook op zoek gingen naar mondelinge sprookjes. Vaak wordt verteld dat ze zelf het land introkken op zoek naar oude boerinnen die een schat aan verhalen hadden, maar in feite deden tientallen mensen, voornamelijk vrouwen, dat voor hen. Een van hen werd later de echtgenote van Wilhelm. De sprookjes van Grimm zijn dus allemaal reeds bestaande volksprookjes die door de broers zijn opgeschreven en bewerkt. Andersen daarentegen verzoon en schreef veel van zijn sprookjes zelf. Hij werd geboren in Odense in Denemarken in 1805, en was een weinig populaire jongen die veel gepest werd. >

Quiz: welke uitspraak hoort bij welk sprookje?

‘Spiegeltje, spiegeltje aan de wand, wie is het mooiste van het land?’

SNEEUWWITJE

Zwangere Doornroosje

Sommige van onze bekendste sprookjes zijn al eeuwenoud, en telkens weer verteld en opgetekend. Hierdoor zijn er vaak talloze versies van een sprookje bekend. Neem Assepoester. Al in de eerste eeuw voor Christus werd het beroemde verhaal opgetekend door de Griek Strabo. Strabo’s Assepoester is een slaaf die luistert naar de naam Rhodopis, slippers draagt en uiteindelijk met de farao trouwt. In 1697 verscheen het sprookje in de vorm waarin wij het nu allemaal kennen in het boek Sprookjes van Moeder de Gans van Charles Perrault, maar ook de gebroeders Grimm namen het op in hun sprookjesboek uit 1812. Ook Doornroosje is zo’n vaak verteld sprookje. Het werd voor het eerst in 1634 gepubliceerd door de Italiaan Giambattista Basile, maar zijn versie (waarin het slapende meisje wordt bezwangerd door een getrouwde koning, waarna ze – nog steeds slapend – een tweeling baart die haar doet ontwaken wanneer een van de baby’s aan haar vinger zuigt in plaats van aan haar tepel, waarna de jaloerse echtgenote van de koning de zuigelingen op het menu wil zetten om de koning te straffen, nou ja, hoe dan ook: ook zij leefden nog lang en gelukkig!) wijkt nogal af van latere versies. Perrault heeft een versie opgenomen in zijn Sprookjes van Moeder de Gans, maar vooral de gebroeders Grimm zijn verantwoordelijk voor het verhaal dat wij zo goed kennen en waar we zo van houden.

Niet kinderachtig

Hoewel tegenwoordig bedoeld voor kinderen zijn sprookjes niet bepaald kinderachtig. Het is moord en doodslag wat de klok slaat en ook (buitenechtelijke) seks is aan de orde van de dag. Dat wil zeggen, in oude versies van de sprookjes. Want de sprookjes zoals die vroeger werden verteld zouden ongetwijfeld geen AL rating krijgen. Ze zijn in de loop der jaren (zeg maar gerust eeuwen) steeds meer gekuist. Sprookjes veranderen mee met de tijdgeest. Ze lopen tegenwoordig immer goed af, wat vroeger lang niet altijd het geval was. Toch blijven het huiveringwekkende verhalen. Hans (van Grietje) wordt vetgemest door een boze heks teneinde hem lekker op te peuzelen, terwijl Grietje op een streng dieet van kreeftenschalen wordt gezet en flink de bezem door het peperkoeken huisje moet halen. Angstaanjagend, toch? (Hoewel niemand het ooit heeft over die ouders van Hans en Grietje, die ze zomaar achterlaten in het bos. Is dat niet nog veel erger?). Sneeuwwitje wordt door haar stiefmoeder (in de oorspronkelijke versie nog haar eigen moeder!) het bos ingejaagd om vermoord te worden door een jager, die nota bene het hart van Sneeuwwitje als bewijs moet tonen aan de jaloerse koningin. Roodkapje wordt opgegeten door een wolf, die even daarvoor haar geliefde grootmoeder al met huid en haar verschalkt had. En het meisje met de zwavelstokjes is zo hartverscheurend zielig dat het haast onmogelijk is het voor te lezen zonder in tranen uit te barsten. Hoewel het geweld is verzwakt is het vaak nog wel aanwezig. De seks daarentegen is, vooral dankzij de gebroeders Grimm, vrijwel geheel uit onze bekende sprookjes gehaald. Wie weet nog dat Rapunzel, dat arme kind met die meterslange blonde haren waarlangs haar prins omhoog klimt, door hem bezwangerd is? In ieder geval niet de kinderen en volwassenen die de Disney-film Rapunzel (2010) hebben gezien.

Girl power

De vele door Disney verfilmde sprookjes geven sowieso een heel mooi overzicht van de veranderende zeden. In de film Rapunzel is de hoofdpersoon een levendig, bijdehand meisje dat absoluut haar mannetje staat. Girl Power zoals het bedoeld is.

Dat geldt trouwens ook voor de film die daarvóór door Disney werd uitgebracht: De prinses en de kikker (2009), losjes gebaseerd op het sprookje De kikkerkoning (dat overigens door de gebroeders Grimm zo belangrijk werd gevonden dat ze het op 1 zetten in hun verzameling). Vergelijk dat eens met de brave Assepoester (Cinderella, 1950) en snoezige Doornroosje (Sleeping Beauty, 1959) en je ziet wat het feminisme in een halve eeuw voor elkaar heeft gekregen. De eerste lange Disney tekenfilm is trouwens ook een sprookjesverfilming: Sneeuwwitje en de zeven dwergen. Die kwam uit in 1937 en is echt heel eng. De vlucht van Sneeuwwitje door het nachtelijke bos is bloedstollend in beeld gebracht en ook de boze stiefmoeder komt ongetwijfeld in vele nachtmerries voor. (Geschikt voor jonge kijkertjes? Oordeel zelf maar!) En nu komt Disney volgend jaar met de film Maleficent, waarin het verhaal van Doornroosje vanuit het perspectief van de boze stiefmoeder wordt verteld, gespeeld door niemand minder dan Angelina Jolie. Brrrr!

Grootmoeder, wat heeft u grote oren!

ROODKAPJE

Griezels in schaapskleren

‘Het leven is het mooiste sprookje’, zei Hans Christian Andersen ooit. Maar zijn sprookjes niet het leven? Dat sprookjes al eeuwenlang populair zijn heeft alles te maken met de (symbolische) betekenis van de verhalen. Ze gaan eigenlijk over jou en mij en de gebeurtenissen in het leven die we het hoofd moeten bieden. Wel werden en worden er verschillende betekenissen gegeven aan sprookjes, vanuit verschillende invalshoeken. Is Roodkapje een waarschuwing aan kinderen om op het rechte pad te blijven (‘blijf op het pad!’, zei de moeder van Roodkapje immers, en zie wat er gebeurde)? Is de betekenis van het sprookje dat we moeten oppassen voor wolven (of andere griezels in schaapskleren)? Of moeten we de interpretatie van psycholoog Sigmund Freud aanhouden en focussen op de buik van de wolf, waar grootmoeder en Roodkapje in verdwenen om er later door de jager weer uit te worden gehaald? Wat rechtstreeks leidt naar die alomtvattende vraag: waar kom ik vandaan? ➤

Kus me...

Typische kenmerken van sprookjes

De tijd en plaats waarin de verhalen zich afspelen zijn onbestemd (‘In een land hier ver vandaan’).

De verhalen spelen zich vaak af in een tijd met feodale verhoudingen (zoals tijdens de Middeleeuwen) en worden dus bevolkt door prinses en prinsessen, meesters en knechten, ridders en jonkvrouwen.

Ook komen vaak (sprekende) dieren voor: de wolf van Roodkapje, de gelaarsde kat, de kikkerkoning.

En heksen (al dan niet stiefmoeders), elfen, kabouters, feeën (soms in de vorm van een petemoei), tovenaars of andere magische wezens.

Maar ook ‘gewone’ mensen en kinderen. Deze worden zwaar op de proef gesteld. De laatste zijn volmaakt onschuldig en dapper en moeten alle zeilen bijzetten om hun problemen het hoofd te bieden (Hans en Grietje die eerst verdwalen en daarna gevangen zitten, het meisje dat haar broers de zeven raven zoekt).

Bovennatuurlijke, magische elementen zijn niet weg te denken uit sprookjes. Betoverde objecten (zevenmijslaarzen!), gedaantewisselingen (prins wordt kikker en vice versa!), magische planten (de bonenstaak van Jaap!), in een sprookje is alles mogelijk. Sterker, wordt alles gewoon gevonden!

Nergens zijn goed en kwaad zo goed te onderscheiden als in een sprookje. Goed is echt goed en kwaad is echt kwaad. De strijd tussen beiden wordt altijd gewonnen door het goede, want

Sprookjes lopen altijd goed af. Voor de goeden dus. Hoe bizar ook (Roodkapje en haar grootje worden in hun geheel uit de buik van de wolf gehaald, Doornroosje wordt wakker gekust door een prins), ze leven nog lang en gelukkig...!

Kus me...

Op bezoek bij prinsessen en kabouters

Niemand minder dan Anton Pieck gaf de Efteling zijn sprookjesachtige gezicht. De Efteling wordt al sinds 1952 bewoond door Doornroosje, Hans en Grietje en Vrouw Holle. De allernieuwste sprookjesbosbewoner is de ijdele keizer, die er sinds dit jaar huist. Zou hij zijn nieuwe outfit dragen? In de Efteling wordt jaarlijks de Dag van het Sprookje gevierd. Zeven dwergen, zeven geitjes en zevenmijlslaarzen inspireerden de initiatiefnemers van deze dag om het evenement op de zevende van de zevende plaats te laten vinden: op 7 juli dus. www.efteling.com

In Enkhuizen (Noord-Holland) ligt het Sprookjeswonderland, waar de allerkleinsten kennis kunnen maken met een bos vol kabouters en sprookjesfiguren. www.sprookjeswonderland.nl

In het Drentse Zuidlaren ligt het Sprookjeshof. Ook hier wonen allerlei sprookjesfiguren samen in het bos. www.sprookjeshof.nl

Sprookjesroute

Volg het spoor van de gebroeders Grimm langs de Duitse Sprookjesroute, die van Hanau tot Bremen loopt. Bezoek er tal van sprookjesachtige bezienswaardigheden en ontmoet alle sprookjesfiguren. Ook het Gebroeders Grimm Museum en het Sprookjesmuseum liggen aan de Sprookjesroute. Houd je kinderen goed in de smiezen als je in Hamelen bent; hier loopt de rattenvanger nog iedere zondag fluitend door de stad! www.deutsche-maerchenstrasse.com. Dit jaar is het extra leuk om langs de Sprookjesroute te toeren; 2013 is uitgeroepen tot het jaar van de gebroeders Grimm. Het is immers 200 jaar geleden dat 'hun' 200 sprookjes voor het eerst in print verschenen. Kijk voor het volledige programma op www.grimm2013.nordhessen.de

En Doornroosje: staat haar leven voor de verschillende seizoenen, zoals antropologen menen? Haar lange slaap wijst dan op het intreden van de winter, het ontwaken luidt de lente in, waarin de natuur weer opbloeit. Of volgen we de psychologische interpretatie, waarin de ontluikende seksualiteit van het meisje centraal staat? Of gaat het sprookje over twee mensen die geen kind kunnen verwekken, en als het dan eindelijk zover is haar niet durven loslaten?

Vruchtbaarheid

Niet alleen het sprookje als geheel heeft een betekenis, in feite kun je alle elementen van het verhaal van een symbolische interpretatie voorzien. Zoals het feit dat Hans en Grietje door hun ouders werden achtergelaten in het bos. Dit symboliseert het pad naar volwassenheid en/of vruchtbaarheid. Ook de lange haren van Rapunzel hebben een symbolische betekenis: alleen maagden droegen hun haar lang. De heks knipte het af omdat Rapunzel zwanger was geworden. (En wij maar denken dat ze de prins wilde beletten de toren te beklimmen aan het lange haar...) Vruchtbaarheid komt sowieso veel voor in sprookjes en dat is vaak al te herkennen aan vruchtbaarheidssymbolen als bloed, zoals wanneer Doornroosje zich aan het spinnenwiel prikt, of aan de kleur rood, van het mutsje van Roodkapje bijvoorbeeld. Dat spinnenwiel dat ook al een belangrijke rol speelt bij Vrouw Holle en Repelsteeltje. Waarom? Spinnen was een typisch vrouwelijke activiteit en dan heb je ook nog de interpretatie dat het spinnen van draden symbool staat voor de (typisch vrouwelijke?) kracht om draden tot een netwerk te verbinden...

Knibbel, knabbel, knuisje, wie knabbelt er aan mijn huisje?

HANS EN GRIETJE

Ondeugden

In de leukste sprookjes wordt onhebbelijk gedrag aan de kaak gesteld. Zoals in Andersen's De nieuwe kleren van de keizer, waarin de keizer zich laat bedotten door rondreizende nepkleermakers, en dat alles vanwege zijn niet-aflatende ijdelheid. De jaloezie van Sneeuwwitjes (stief)moeder is ook legendarisch, en gelukkig loopt het dan ook niet goed met haar af. Luiheid is ook al zo'n verwerpelijke ondeugd, daar kwam het luie zusje in Vrouw Holle wel achter, nadat ze met pek overgoten werd. Of was het haar hebzucht die werd bestraft?

Kigen draai

Door de dominante aanwezigheid van Grimm en Andersen in de wereld van de sprookjes – en de ouderwetse manier waarop ze vaak worden verbeeld in prentenboeken en pretparken als de Efteling – lijkt het of sprookjes allemaal statisch en 'van vroeger' zijn. Maar niets is minder waar! Sowieso zijn alle reeds bekende sprookjes weleens opnieuw verteld en gemoderniseerd - of is er gewoon lekker een eigen draai aan gegeven. Niet alleen in tekst, maar ook in beeld. Iedere zichzelf respecterende kinderboekenschrijver en -illustrator bezondigt zich er graag aan. Het levert vaak leuke boeken op. Voor de jongste kinderen zijn er bijvoorbeeld de vier sprookjesboeken van Dick Bruna, in zijn bekende 'Nijntje-stijl'. Marianne Busser en Ron Schröder brachten een sprookjesboek uit (inmiddels in twee delen verschenen) voor jonge kinderen in hun typische, gezellige stijl met tekeningen van Dagmar Stam. Ook de sprookjes van Vivian den Hollander zijn voor heel jonge kinderen; ze versimpelde de verhalen en haalde hier en daar wat gruwelijke details weg. De bekende en gelauwerde tekenaar Thé Tjong-Khing schreef én illustreerde De dertig mooiste verhalen van De Sprookjesverteller. Apart is het Sprookjesboek van Rotraut Susanne Berner, waarin de sprookjes in stripvorm zijn opgetekend. Jacques Vriens schreef het eigenzinnige Lampkapje en de wolf, en een hele hoop andere sprookjes. In 1998 won Wim Hofman een Gouden Griffel en de Woutertje Pieterse Prijs voor zijn vrije bewerking van Sneeuwwitje: Zwart als inkt. Martine Bijl schreef al in 1974 het boek Sprookjes van de Efteling, geïllustreerd door niemand minder dan Anton Pieck himself, om jaren later, in 2011, twee fantastische sprookjesprentenboeken op rijm te schrijven, waarvoor Noëlle Smit de tekeningen maakte. En ook Geronimo Stilton vertelde een paar muizenissige sprookjes na. Maar het zijn niet alleen bewerkingen van sprookjes die gepubliceerd worden. In 2005 verscheen er een volledige, onbewerkte vertaling van alle 200 sprookjes van Grimm, waarvoor Charlotte Dematons de tekeningen verzorgde. Daarnaast is ook de interesse in de oerversies van de sprookjes groeiende, dus met alle daarbij horende seks- en geweldsscènes die door de gebroeders Grimm, Andersen, de Disney-filmstudio en allerlei anderen zo zorgvuldig zijn vermeden teneinde de verhalen geschikt te maken voor kleine kindertjes. Zo vertelt Marita de Sterck in Beest in bed (2012) negen oorspronkelijke sprookjes, vol erotische passages en vreselijkheden. Die bovendien prachtig in beeld zijn gebracht door Jonas Thys.

Nieuwe sprookjes

Naast al die bewerkingen van sprookjes worden ze ook nog geschreven, zij het niet veel. Vaker vind je 'sprookjesachtige' verhalen, waarin weliswaar kabouters en prinsessen een rol spelen, maar waar je verder niet de echo van de klassieke sprookjes in terug hoort.

Besam, open U'

ALI BABA EN DE 40 ROVERS

Duizend-en-een-nacht

Sprookjes zijn zeker niet alleen een Europees verschijnsel. De beroemdste niet-Europese sprookjes zijn zonder twijfel die van 1001 nacht. Koning Shariar werd bedrogen door zijn vrouw. Daarop besloot hij iedere nacht een andere vrouw bij zich te laten komen en haar na die nacht te laten doden. Dat zou ze leren, die overspelige vrouwen. Op een nacht laat hij Scheherazade bij zich komen. Ze bedenkt een list: na de daad zou ze de koning een verhaal vertellen. En zo geschiedde. Alleen beëindigde ze haar verhaal met een joekel van een cliffhanger. De koning was zo geboeid door haar verhaal, en hij wilde zo graag weten hoe het afliep, dat hij haar nog een nachtje in leven liet. Dat hielden ze zo 1001 nachten vol. Na die 1001 nachten besloot hij haar in leven te houden en ze leefden nog lang en gelukkig. En wij ook, want de sprookjes blijven mooi! De bekendste verhalen zijn wel die van Aladin en de wonderlamp, Sinbad de zeeman en Ali baba en de veertig rovers. Ook de sprookjes van 1001 nacht zijn inmiddels flink gekuist. De eerste vertaler van dit lijvige werk, de Brit Richard Francis Burton, werd nog van pornografie beschuldigd toen hij het in 1850 publiceerde!

Als we het over Nederlandse moderne sprookjes hebben kunnen we niet om Godfried Bomans heen; zijn eerste sprookjesboek kwam in 1946 uit. Oscar Wilde schreef ze en ook van Astrid Lindgren is een sprookjesboek verkrijgbaar. De sprookjes van Annie M.G. Schmidt werden in 2012 gebundeld onder de naam Allemaal sprookjes. Het hele oeuvre van Paul Biegel, die ook sprookjes bewerkte, is doordrenkt van sprookjesachtigheid. De prentenboeken van Anne-marie van Haeringen, zoals De prinses met de lange haren, zijn zeker sprookjes(achtig) te noemen, en wat te denken van de gepensioneerd jurist en politicus Arthur Docters van Leeuwen, waarvan in 2011 een sprookjesboek uitkwam: Late sprookjes? Sprookjes worden dus zeker nog geschreven. Maar waarschijnlijker veel vaker nog verzonnen en verteld door (groot)ouders aan kinderen. Want hoe vaak begin je zelf niet een verhaaltje met 'Er was eens...'? <

